

Шуменският окръг включва 3 околии – Шуменска, Новопазарска и Преславска. С нови укази се назначават окръжният управител и околийските началници (TDDA – Shumen, f. 59k, op. 2, a. e. 23, l. 9-11). Администрацията в окръга е овладяна от консерваторите, които в момента са на власт. Правителството на Т. Бурмов въвежда и военно положение в някои околии, за да се справи с разбойничеството, но тази мярка не дава сериозни резултати (NBKM-BIA, f. 63, op. 1, a. e. 99, l. 15-16, 18, 20-23, 28-29). Бандите оцеляват цяло десетилетие (NA-BAN, f. 19k, op. 1, a. e. 733, l. 1-2, a. e. 1064, l. 1) и са разгромени след влизането в сила на „Закона за разбойничеството“ (Darzhaven vestnik, 145/22.12.1887). Консерваторите обаче се възползват от обстоятелството, че бившите бейове и ходжите имат влияние върху мюсюлманите. То се използва по време на избори (TsDA, f. 173, op. 1, a. e. 36, l. 1). В първите такива тази тенденция не е явна, но поставя началото на дълготрайна порочна практика.

До 1879 г. градските управи се назначават в нарушение на чл. 3 от ТК (Istoriya na Bulgaria 1994: 40 и сл.). През 1879 г. консерваторите приемат „Привременни правила за общинското градско и селско управление“, а през 1882 г. учредяват „Закон за общините и за градското управление“ (TDDA – Shumen, f. 59k, op. 2, a. e. 23, l. 9-11).

През лятото на 1879 г. в Княжеството се формират двете основни политически сили – ЛП и КП (Stoyanov 1989; Gesheva 2013). Те набират привърженици, стремейки се да заемат възловите общински постове, за да оказват влияние върху населението по време на избори. В тази връзка кметските места в големите градове като Шумен стават примамлива цел.

До 1884 г. консерваторите имат ясно предимство в третия по брой на населението си град в България, където в изборите за I ОНС през лятото на 1879 г. поставят кандидатурите си министър-председателят и идеологът на партията К. Стоилов. Постигат успех (TsDA, f. 173, op. 1, a. e. 11, l. 1-2), което ги стимулира да превърнат Шумен в своя крепост, противопоставяйки го на пролиберално настроеното Търново. В изборите за II ОНС, проведени няколко месеца по-късно, резултатите са отново в полза на КП. Сега, с помощта на гласовете на турците, консерваторите постигат категоричен успех, прокарвайки кандидатурите на Т. Икономов, Климент Браницки (В. Друмев, вече министър-председател) и отново на Стоилов (f. 173, op. 1, a. e. 36, l. 1). Цената обаче е висока, защото от 9 избрани депутати 4 са от турското малцинство (TsDA, f. 173, op. 1, a. e. 36, l. 1). В този ранен период от политическото развитие шуменските избраници все още не знаят, че отгук нататък това малцинство по правило ще гласува с мнозинството в Народното събрание, за да получава от управляващите пари за медресета и привилегии.

На 24 март 1880 г. либералите, спечелили изборите за II ОНС, сформират правителство начело с Др. Цанков, заменен на 28 ноември с. г. от П. Каравелов (Balgarskite darzhavni institutsii 1986: 309-310).

През пролетта на 1881 г. князът сваля от власт Каравеловото правителство и с помощта на консерваторите суспендира Конституцията (Dimitrov 1972; Todorov 1991; Todorova 1983: 81 и сл.). Някои провинциални градоначалници веднага стават неудобни. Заради принципната си позиция около изборите за II ОНС кметът на Шумен Н. Българов е отстранен през юли 1881 г., но и заменилият го Н. Попов се задържа едва три месеца (Nezavisimost 72/04.06.1881; Ignatovski 2005: 47).

В Шумен преследванията срещу изявените либерали са толкова остри, че заемащият поста окръжен управител Тодор Икономов в знак на протест подава оставка (Икономов 1973: 245 и сл.). Тя не е приета и се налага митрополит Климент да го убеждава, че трябва да остане на поста си (НБКМ-БИА, ф. 19, оп. 1, а. е. 42, л. 53а). Ръководството на КП се опитва да скрие оставката, но либералите я обнародват (Nezavisimost 67/16.05.1881). Това не спира репресиите. В края на май нервите на Икономов не издържат при вида на новоназначените комисари и военни съдилища. С писмо до един от лидерите на партията – Д. Греков, той отново настоява за оставката си (НБКМ-БИА, ф. 290, оп. 1, а. е. 166, л. 18). И пак получава отказ, защото консерваторите не разполагат с достатъчно подготвени личности, за да си позволят подобна волност в такъв важен град като Шумен.

На 1 юли 1881 г. II ВНС в Свищов суспендира ТК. Започва подготовка за избори на ДС, проведени на 1 ноември 1881 г. (Stoyanov 1989: 94). В Шумен либералите проявяват пасивност, което дава възможност на крепителите на новата власт да прокарат свои привърженици в тази институция. Месец след изборите се провежда проверка на тяхната законност. В София е извикан специално Икономов. В спомените си шуменският окръжен управител загатва, че му е възложена и деликатна мисия – да помири консерваторите с умерените либерали. Той изработва специална платформа, но нейната основа – промяната на държавния ред, е неприемлива за лидерите на либералите. По-видните консерватори пък считат платформата за много либерална и също я отхвърлят (Dimitrov 1972: 115-116).

Провалът на мисията му силно смущава Т. Икономов и той се връща в Шумен, отказвайки се от участие в бъдещия ДС (Икономов 1973: 287). Когато обаче князът издава на 31 декември 1881 г. Указ № 1077 за назначаване на същия, в който определя шуменския окръжен управител за негов председател, последният размисля и се съгласява. В началото на 1882 г. той все още се опитва да играе ролята на помирител между либералите и консерваторите (Икономов 1973: 287).

След определянето на Икономов за председател на ДС, неговото място на окръжен управител на Шумен заема брат му Д. Икономов (Stoyanov 1989: 100, 103-104). Поради разрастващото се обществено недоволство консерваторите бързат да облекат в законова форма направените промени. На 23 септември 1882 г. с княжески Указ № 674 са санкционирани назначенията за окръжни управители, околийски началници, секретари и пр. (TDDA – Shumen, f. 33k, оп. 3, а. е. 3, л. 2-4). Назначени са само привърженици на правителството (TDDA – Shumen, f. 59k, оп. 3, а. е. 3, л. 2-5).

Въпреки предприетите мерки властите имат проблеми. Изглежда нелогично на фона на предходните успехи, но един от размирните градове е Шумен. В средата на 1882 г., в писмо до брат си, окръжният управител Д. Икономов му съобщава, че шуменските либерали водят кореспонденция със съпартийците си от София, Враца и Русе за сваляне на правителството. Той уведомява председателя на ДС за обстоятелството, че руските и някои български офицери съчувстват на либералите и заговорничат срещу консерваторите (НБКМ-БИА, . 14, оп. 2, а. е. 2181, л. 3-6).

На 23 юни 1882 г. за министър-председател е назначен руският ген. Л. Соболев. За изборите за III ОНС е изработен проект за нов избирателен закон. Той предвижда намаляване на броя на депутатите, двустепенна избирателна система, имуществен и образователен ценз и пр. Законът следва да бъде утвърден от ДС. Т.

Икономов в знак на протест подава оставка на 18 юли 1882 г. (Stoyanov 1989: 108). Тя не е приета. Законът влиза в сила. Изборите се провеждат на 21 ноември с. г. Този път от избирателната околия на Шумен са излъчени едва четирима депутати. Всички те са от управляващите, но парадоксът е, че успоредно с Варненско-Преславския митрополит Симеон са избрани трима мюсюлмани (Balgarski glas 92/01.12.1892). Последното ясно сочи нарасналото влияние на турския етнически елемент в Шуменски окръг по отношение на КП. Въпреки пропорционалното намаляване на турското население в Шумен (Penkov 1971: 155-157), консерваторите, които постепенно губят политическите си позиции в този град, са принудени да станат заложници на капризите на водачите на турското малцинство.

Дори след успеха в парламентарните избори сред управляващите започват сериозни противоречия. Следва преориентацията на руските генерали към умерените либерали. Изкупителната жертва е намерена бързо в лицето на „шуменеца“ Т. Икономов (роден в с. Жеравна – вж. Georgiev 2020: 132-133), вследствие на което същият напуска ДС на 4 декември 1882 г. (NBKM-BIA, f. 290, op. 1, a. e. 61, l. 1-2).

В пълната с важни събития 1883 г. Шумен остава в периферията на случващото се. На 23 май с. г. бившият председател на Шуменския окръжен губернски съд Стамат Симеонов е назначен за кмет на Шумен (Evtimov 2009: 70). Този кмет е пропуснат от изследователите Хараланова и Руменов (Haralanova, Rumenov 2002: 17).

На 7 септември 1883 г. княз Александър I възстановява ТК, сваля от власт правителството на Соболев и го заменя с кабинет от умерени либерали и консерватори начело с Др. Цанков. От 20 септември в него намира място и Т. Икономов като министър на обществените сгради, земеделието и търговията (Balgarskite darzhavni institutsii 1986: 311). Това слабо влияе върху живота на шуменци. Скоро започват борби между умерените либерали на Цанков и непримиримите около П. Каравелов и П. Р. Славейков. Техните лидери нямат преки връзки с Шумен, вследствие на което либералите там остават на заден план. Същото проличава и в парламентарните избори. С изключение на либерала Г. Живков, който тепърва се превръща в първостепенен за страната фактор, депутатите от Шуменски окръг, намерили място в IV ОНС, в повечето случаи са местни политици, хора от средна ръка и интелектуалци. Някои, като Е. Друмев и Х. Ангелов, са преминали по един депутатски мандат без да оставят своя следа в политиката, но повечето са „нови хора“ (TsDA, f. 173, op. 1, a. e. 111, l. 1). Освен това, в сравнение с III ОНС, турският етнически елемент пропорционално е далеч по-малък (Palangurski 2008: 71).

На 29 юни 1884 г. на власт идва правителство на непримиримите либерали начело с Каравелов (Balgarskite darzhavni institutsii 1986: 311). Цанковистите излизат в опозиция, а КП изпада в криза. В тази обстановка шуменските депутати проявяват слаба активност. В повечето случаи гласуват предложенията на правителството (Stenografski dnevnitsi 1884, I: 103 и сл., 208-213, 424-452, 538 и сл.; Stenografski dnevnitsi 1884, II: 136-144).

Независимо от сравнителната изолираност на Шумен през 1884-1885 г., непримиримите либерали вземат мерки за заздравяване на позициите си. Общинските избори са спечелени от Н. Дюкмеджиев, който заема кметския пост на 16 февруари 1885 г. Един от помощниците му е етнически турчин (Haralanova,

Rumenov 2002: 21), което сочи, че, следвайки дотогавашната практика, и каравелистите се ползват от „услугите” на турското малцинство.

Политическите борби в първите години след Освобождението не подминават Шумен. Първоначално КП има превес, ползвайки гласовете на турците. От края на 1882 г. либералите се окопитват. През 1884 г. привличат гражданите и печелят изборите. В следващите 2 години влиянието на малцинствата намалява, но остава в политиката. По подобие на други центрове от Североизточна България Шумен също не успява да игнорира напълно контрола на турските първенци върху техните сънародници.

Съединението на България без съгласието на великите сили настройва официална Русия срещу България. Със съдействието на руската дипломация крайно русофилски настроени политици подготвят заговор, в който са включени офицери. На 8 срещу 9 август 1886 г. те извършват преврат с помощта на армията и свалят от престола Александър I. Заговорът обаче не е добре подготвен. След първоначалната уплаха верните на монарха и националната политика сили под ръководството на председателя на IV ОНС Ст. Стамболов се окопитват, извършват контрапреврат и връщат Батенберг. Южнобългарските войски начело с подп. С. Муткуров влизат в столицата, но младият княз не издържа на напрежението и под натиска на руския император абдикира (Роров 1991: 27 и сл.). Назначено е тричленно Регентство начело със Стамболов и правителство под ръководството на д-р В. Радославов (Darzhaven vestnik 81/28.08.1886).

Обстоятелството, че в преврата и контрапреврата участва армията, прави Шуменския гарнизон особено важен при една бъдеща военна развръзка. Тук квартируват за постоянно Втори артилерийски полк с командир кап. Козаров, Втори кавалерийски полк с командир ротмистър (кавалерийски капитан – б. а., Б. Г.) Людсканов и Преславският полк с командир кап. Диков. Съществуват сведения, че още преди преврата русофили сондират мнението на началник-щаб на Шуменската бригада кап. Тянков как би постъпил при подобно събитие. Непосредствено след преврата, когато се разбунтува Приморският полк във Варна (той формално е част от Шуменската бригада – б. а., Б. Г.), Стамболов изказва опасения да не се прехвърли това в Шумен. За да се предотвратят нежелани действия, той се свързва по телеграфа с депутатите от IV ОНС Ил. Маджаров и Е. Друмев. Председателят на Събранието ги уведомява, че е назначил С. Муткуров за главнокомандващ и майор Панов за комендант на София, а водачите на преврата кап. Бендерев и майор Груев молят за амнистия. Освен това опитният политик нарежда на шуменския окръжен управител настоящата прокламация да бъде разпечатана в хиляди екземпляри и разпространена сред населението (Radev 1990: 11, 90-91). По този начин Шумен е спасен от граждански размирици.

Шуменските граждани също проявяват по-голяма от обикновеното активност. Усетило възможността от бързо придобиване на политически дивиденди, малкото адвокатско съсловие реагира първо. Бившият прошенопоисец и самоук адвокат Г. Ранчев още на 9 август държи реч на митинг в подкрепа на детронацията. По-късно се свързва със Стамболов и променя диаметрално противоположно „възгледите” си. Като привърженик на стамболовистите участва в изборите за V ОНС в Шуменска околия през септември 1887 г., става депутат (TsDA, f. 173, op. 1, a. e. 203, l. 4) и се издига.

Военните в Шумен заемат страната на детронаторите. На 9 август председателят на НС се свързва от Търново по телеграфа лично с подп. Шиваров – командир на Шуменската бригада, дошъл заедно с офицерите Козаров, Людсканов и Диков. Те го уведомяват, че вече са положили клетва за вяност пред временното правителство и полковете им са на негово разположение. Ротмистър Людсканов дори си позволява нагло да заяви: „Очакваме ви на укрепленията”. В този момент шуменските офицери нямат информация за размерите на контрапреврата. Те смятат, че само Търновският и Пловдивският полк са се „разбунтували” срещу временното правителство. Затова кап. Тянков телеграфира на майор Гуджев в Сливен, че шуменските офицери са обявили Ст. Стамболов за „изменник”, а „самозвания Муткуров” – за „враг на Отечеството”. Гуджев не го подкрепя. Тянков се свързва и с командира в Русе – Филов. Той му заявява, че русенските граждани са против преврата, а правителството в София „слабее” и е по-добре офицерите да признаят под някаква форма властта на Муткуров. Обезсърчителни за шуменските офицери новини идат и от Варна, откъдето кап. Драндаревски заявява, че полкът му е против преврата. От формална гледна точка това е неподчинение на шуменския началник и подп. Шиваров с голяма неохота се съгласява да тръгне за Варна, боейки се, че ще бъде арестуван. Той нарежда на подчинените си, ако това се случи, да тръгнат с войската към Варна, за да го освободят (Radev 1990: 88-89, 91-92). Последното на практика означава гражданска война.

Заедно със Софийския и Видинския гарнизони, Шуменският остава на страната на превратаджиите почти до самия край. Когато ситуацията се обръща в полза на контрапреврата, офицерите от Шуменската бригада се оправдават, че не са имали достатъчно информация, за да се ориентират (Radev 1990: 136).

След абдикацията на Александър I ситуацията се заплита. На 13 септември 1886 г. в България пристига като императорски пратеник ген. Н. Каулбарс. Недоволен от политиката на Регентството, той тръгва из страната да подготви почвата за въоръжена съпротива срещу властта (Peshev 1993: 242-243; Panayotov 1941: 110 и сл.).

Шуменският гарнизон играе важна роля в плановете на генерала. Той според него е основен за овладяването на властта в Северна България. В града пристига драгоманът от руското консулство във Видин Гарнаулт в качеството на таен пратеник на Каулбарс, за да се срещне с шуменските висши офицери. На 19 септември в Русе е изпратен от Шумен за преговори поручик (старши лейтенант – б. а., Б. Г.) Москов. Той уведомява руските представители, че гарнизонът е готов за действия срещу Регентството, но касата му е празна. Те обещават да осигурят 50 000 лв. На връщане Москов се отбива в Разград, за да посвети в съзаклятието началника на тамошната дружина кап. Мишев. За заговора узнава един от младите офицери, който чрез началника на телеграфната станция съобщава в Търново за станалото. За да предотврати бунта, военният министър Д. Николаев вика на „съвещание” в София бригадните командири от Видин (Любимски), Русе (Филов) и Шумен (Шиваров). В отсъствието на командира си полковите командири Диков, Людсканов и Козаров предприемат необмислени действия. Уверени, че подп. Шиваров е арестуван, на 20 септември те отправят до правителството телеграма, равностойна на бунт. В нея се иска освобождаване на всички арестувани детронатори, изпълнение на ултиматумите на ген. Каулбарс и помиряване с Русия.

Подобна дързост би била наказана във всяка нормална държава в рамките на 24 часа, но Регентството не разполага с необходимите военни сили. Затова властите започват преговори по телеграфа чрез майор Р. Петров, докато установят здрав обръч около шуменските части. Шуменският гарнизон е посетен и от кап. Ст. Паприков като представител на Главното командване. По инструкции от Търново кап. В. Загоров също посещава Шумен на 22 септември. Среща се със Ст. Заимов и с изненада установява, че бившият националреволюционер клони към русофилите. В разговор с кап. Лудогоров разбира също, че голяма част от офицерите в гарнизона не са наясно с плановете на своите командири. Вечерта на 22-ри се провежда съвет на шуменските офицери, на който най-образованият от артилеристите кап. Г. Кожухаров държи реч. В нея описва положението след 9 август и се опитва да солидаризира шуменското офицерство с инициативата на полковите командири. Офицерите го изслушват мълчаливо и след края на речта му кап. Цончев, а след него кап. Лудогоров, ротмистър Михайлов и всички офицери от Преславския и кавалерийския полк напускат стаята. Вътре остават само тримата полкови командири и артилеристите (Radev 1990: 319-321).

През нощта на 22 срещу 23 септември Стамболов изпраща до окръжния управител Заимов телеграма, в която го уведомява за фиаското на Каулбарс на митинга в София на 21 септември (Georgiev 2016: 80-81). Заимов скрива телеграмата, но началникът на телеграфната станция в Шумен Станю Радославов прави препис и го дава на Загоров. Привържениците на правителството свикват събрание в читалище „Архангел Михаил” на 23 септември преди обяд, на което канят около 40 души от всички партии. Първият регент по телеграфа уведомява събралите се, че ген. Каулбарс смята да посети Шумен и изказва мнение, че шуменските граждани следва да му дадат публичен отговор, че България не е Казашка губерния и той не може да се разпорежда в нея (Radev 1990: 313-318).

Въпреки взетите мерки В. Радославов се безпокои от поведението на недоволните офицери в Шумен и дава заповед да бъдат следени. По негово искане Шуменският гарнизон е разделен на две и изпратен в Ески Джумая (дн. Търговище) и Осман пазар (дн. Омуртаг) (Роров 1991: 148-149).

След изборите за III ВНС на 28 септември ген. Каулбарс планира основните армейски сили в Шумен да се присъединят към русенските и така да получи сериозен превес в Северна България. Това, което не предполага, са настроенията на цивилните граждани. На 24 септември шуменци провеждат две общи събрания. На тях русофилската група, водена от братя Икономови, се оказва малцинство. На следващия ден русофилите се събират отделно, но „националистите” (изразът е на С. Радев – б. а., Б. Г.) нахълтват в залата. Двете групи се сбиват и се налага да бъдат разтървани от рота войници. Случилото се повлиява на настроенията на офицерството. Стамболов инструктира по телеграфа намиращия се в Шумен Загоров да събере тайно от Заимов офицерите с по-нисши чинове и да им обясни, че началниците им вършат предателство. Така те набират смелост и на 27 септември офицерите от Преславския полк начело с тримата дружинни командири поставят ултиматум на кап. Диков да престане да политиканства и да изпълнява точно правителствените разпореждания, защото в противен случай ще вземат срещу него строги мерки. Окуражени от случилото се, кавалерийските офицери правят същото с Людсканов. По този начин верни на

подготвяния преврат остават само артилеристите, но те вече нямат реална възможност за активни действия (Radev 1990: 333, 335-336).

Каулбарс отпътува от Русе за Шумен на 28 септември сутринта с влака. Никой от полковите командири не отива на гарата. Малка група цанковисти и кметът Дюкмеджиев посрещат руския представител. Русофилите го приветстват с традиционни фрази за благодарността на българите към Русия, но кметът, като привърженик на управляващите, произнася различна реч. Разгневен, генералът го изблъсква и се качва на файтона, оставяйки посрещачите да тичат след колата под започналия да вали дъжд.

Руският пратеник е настанен в къщата на Димитриев. Пред нея се събират привърженици на правителството. Най-агресивен е Иваница Данчев, един от малкото останали живи Ботеви четници. Той влиза в остър спор с руския представител Шатохин, придружаващ генерала, който от балкона на къщата обяснява на протестиращите, че Каулбарс не желае да говори с „пияна тълпа”. Това нажежава обстановката и пристигналата да поднесе почитанията си русофилска делегация начело с Т. Икономов е изпратена с викове „Долу предателите!”, а на излизане е заплута от бившите опълченци пред Каулбарс, който гледа от балкона. Научавайки, че майор Р. Петров е сред тълпата, руският генерал праща да го повикат и го моли да въдвори ред, но получава отговор да се обърне към местните власти. Кап. Диков поставя пред къщата часовой, но Петров нарежда да го махнат, за да засили напрежението сред руските представители. Властта не успява да попречи на Н. Каулбарс да се срещне с тримата полкови командири, но с това визитата му приключва и на 29 септември той се отправя към Варна (Radev 1990: 336-339).

Скоро усилията на руския емисар се насочват към предотвратяване на свикването на III ВНС. В дните между 8 и 11 октомври кап. Кожухаров посещава като представител на Шуменския гарнизон първо подп. Филов в Русе, а после и Видин. Властите веднага пращат след него кап. Драндаревски. Във Видин Кожухаров успява да се срещне с подп. Любомски и с Ив. Белинов. Постигнато е съгласие за бъдещи общи действия, но и двамата го съветват да се върне в Шумен, защото обстановката е неподходяща за въстание. Разговорите стават известни на властите и те арестуват Кожухаров. Арестът е опасен ход, защото правителството поема риска да предизвика незабавен бунт в Шумен. Вместо това се получава обратен ефект. Изплашен, кап. Диков подава оставка и молба за уволнение още на 11 октомври. Скоро примерът му е последван от Людсканов и Козаров (Radev 1990: 354-355).

Въпреки оставките бившите офицери продължават да ходят в униформи и противодействат на правителството. Получават и външна подкрепа. Избягалият в Москва кап. Р. Димитриев в края на септември е изпратен в Букурещ, където, заедно с кап. Тянков от Шумен, уволнения от армията кап. Енчевич и Теню Начев организират комитет за сваляне на Регентството. Задачата на Тянков е да се свърже с офицерите от Шуменския гарнизон, а Начев посещава Русе и Шумен. По пътя среща Т. Икономов и Ив. Славейков, които му дават сведения, че в гарнизона положението е неблагоприятно за заговор. В Шумен Т. Начев се среща в дома на кап. Рясков с бившите началници Диков, Людсканов и Козаров. На срещата присъстват още двама членове на Букурещкия комитет – Енчевич и Паков. Козаров се държи храбро, изказвайки мнение, че полкът му ще го последва.

Людсканов и Диков обаче са отчаяни и се надяват руските войски да окупира България. Начев разбира, че мисията му е провалена и се връща в Букурещ, а Енчев и Паков заминават за Сливен (Radev 1990: 404-405).

От горните обстоятелства ясно личи защо военният министър не е спокоен. До назначаването на нови началници тримата заговорници стоят начело на полковете си, а освобождаването им засилва възможностите за организиране на бунт. Затова Д. Николаев пристига в Шумен на 14 октомври. Още по пътя узнава за акостиралите във Варна и Бургас руски военни клипери „Забяг” и „Память Меркурия” (за акцията вж. NA-BAN, sb. 4, op. 1, a. e. 106, ch. I, l. 80; Stoyanovich-Adzheleto 1992: 119-120; Peshev 1993: 253-254). В Шумен министърът свиква офицерите и ултимативно им заявява, че който иска да се занимава с политика следва „да си скъса пагоните”. Поручик Ив. Москов веднага хвърля пагоните си и излиза. С него напускат още няколко офицери. Обстановката става критична, но Николаев успява да овладее положението. На другия ден арестува Москов и назначава нови полкови командири. Кап. Лудогоров поема Преславския полк, а кап. Кърджиев – Кавалерийския. За началник на артилерийския полк е назначен временно кап. Рясков. Бригаден командир на мястото на Шиваров пък става кап. Велчев (Radev 1990: 355-356). Така командването преминава в ръцете на патриотично настроеното офицерство и опасността от бунт е ограничена. Желанието на ген. Каулбарс да използва Шуменския гарнизон за дестабилизиране на положението в България е осуетена навреме.

Безкръвното потушаване на бунтовете лишава Русия от възможност да се намеси пряко. Разбирайки, че каузата му е провалена, Каулбарс предизвиква инцидент, който води до скъсване на дипломатическите отношения между София и Петербург на 6 ноември 1886 г. В новата обстановка политическата емиграция и избягалите офицери се ориентират към силово връщане на власт с руска помощ (Porov 1991: 102-105).

Февруарските бунтове в Североизточна България отново поставят Шуменския гарнизон на първи план. В първите часове липсват каквито и да било сведения за развитието му. Централната власт е сигурна единствено, че може да разчита напълно на кап. Лудогоров и на Цончев в Шумен и не е особено уверена как ще реагира кап. Велчев. Погледите на бунтовниците също са насочени към Шумен, наречен образно от С. Радев „кошмарът на Регентството”. Още на 16 февруари кап. Кръстев в Силистра праща Кереков (цивилен гражданин) в Шумен с писмо до кап. Дичев и кап. Бояров. Кереков стига в Шумен на 17 февруари. Без да знае, че бунтът в Силистра е потушен от верни на кап. Дръндаровски сили, той отива в книжарницата на Ил. Блъсков и му предава писмото, след което се връща в хана, където е отседнал. След няколко часа Блъсков идва да го вземе и го отвежда в артилерийските казарми. Там в присъствието на 10-12 офицери той разказва за събитията в Силистра. След дълго съвещание, на което Кереков не присъства, те му нареждат да се върне в Силистра и да каже на кап. Кръстев да тръгне веднага с дружината си към Шумен. Кереков си тръгва към 11 часа вечерта към хана, но още по пътя е пресрещнат от военен патрул и арестуван. При разпита той издава мисията си, което потвърждава опасенията на централната власт по отношение на шуменските артилеристи. Страхът, че гарнизонът ще се вдигне, е много голям на 18 срещу 19 февруари. Няколко първенци на града, между които Б. Райнов и В. Кожухаров, се събират, за да обсъдят как да защитят цивилното население. От своя

страна, верните на Регентството офицери вземат мерки за дислоциране на пехотния полк срещу артилеристите. Няколко дни над Шумен витае призракът на гражданска война. Напрежението се засилва много след като на 18 февруари се разпространява вестта за бунта в Русе. На 20 февруари кап. Лудогоров излиза на кон из града, за да види настроенятията на населението. Говори с преминалия отново към националистите Ст. Заимов и с няколко граждани, които изказват сериозни съмнения в лоялността на кап. Велчев. Това става повод Лудогоров да поиска от военния министър отстраняването му, което се случва на същия ден следобед, а командирът на пехотния полк е назначен за комендант на Шумен (Radev 1990: 588-590). По този начин шуменци не се впитат в бунтовете по подобие на Русе и Силистра. Това ги запазва от бъдещи омрази, защото по настояване на полк. С. Муткуров повечето министри и група офицери начело с кап. К. Паница въстаналите офицери са сурово наказани, а смъртните присъди – изпълнени до една (Marinov 1992: 121; Vasilyov 1938: 33; Peshev 1993: 272).

След потушаването на февруарските бунтове обстановката в Шумен временно се нормализира. До лятото на 1887 г. липсват сериозни политически противопоставяния. Започналите борби между привържениците на д-р В. Радославов и регентите (Georgiev 2016: 92-103) не засягат пряко града. Почти единственото включване в борбата става при посещението на регента Г. Живков на 22 май, където той получава подкрепата на шуменските военни командири за Регентството срещу Радославов и военния министър Николаев (Marinov 1992: 161-162; Salabashev 1943: 58-59).

В края на юни III ВНС, в което участват и 13 представители от Шуменски окръг (Ignatovski 2005: 53), избира Фердинанд Кобургготски за нов княз. Притиснат от Стамболов, Радославов подава оставка от премиерското място и в близките месеци разграничава позициите на привържениците си от тези на стамболовистите (Georgiev 2001: 15-17).

На 2 август 1887 г. Фердинанд I пристига в България и прави кратка обиколка в страната. Вестник „Свобода“ подробно следи пътуването му (Svoboda 72/05.08.1887; 73/08.08.1887; 74/12.08.1887; 75/15.08.1887), но Шумен не е споменат. Една от причините за това е обстоятелството, че още на 16 юни тук излиза брой 1 на първия политически вестник в града – „Народно съзнание“, който защитава Радославовите позиции. Той се издава като седмичник от сформирано едноименно дружество и се печата в печатницата на Спас Попов (Narodno saznanie (Shumen) 1/16.06.1887).

Причината голяма част от водещите шуменски либерали да застанат на страната на Радославов не се корени само в обстоятелството, че като министър на вътрешните работи и на финансите (Balgarskite darzhavni institutsii 1986: 312) той назначава много от верните си хора на държавна служба (Vasilyov 1938: 43; Marinov 1992: 156). В стремежа да отстои суверенитета на страната Ст. Стамболов грубо погазва някои конституционни свободи. Тази позиция не се споделя от част от привържениците му в провинцията. За да ги привлече, В. Радославов открито заявява, че „законността“ е един от неговите политически принципи (Milyukov 1905: 58-59; Zhaltov 1907: 122). През лятото на 1887 г. радославистите правят три опита за популяризиране на идейните си виждания в програмните броеве на вестниците „Глас“, „Народна воля“ и „Народно съзнание“. В тях се поставя акцент върху вътрешната политика – конституционните свободи и правата на

гражданите. Радославов обявява своята фракция за „Либерална партия”, „очистила” редовете си от някои „личности”. Същото правят шуменските либерали, които го следват (Narodno saznanie (Shumen) 1/16.06.1887; Glas 1/23.06.1887; Narodna volya 1/30.08.1887). Целта им е да се представят като продължители на идеите на Либералната партия от 1879 г. (TsDA, f. 313к, оп. 1, а. е. 36, л. 75; Peshev 1993: 279).

На 20 август 1887 г. Фердинанд I назначава ново правителство с министър-председател Ст. Стамболов. Два дни по-късно са насрочени избори за V ОНС на 27 септември (Istoriya na Balgaria 1991: 259-260). На 26 август с. г. се вдига и продължилото повече от година военното положение (Marinov 1909: 513-514).

Изборната надпревара разпалва политическите страсти. За да помири фракциите, бившият регент, вече министър на просветата – Г. Живков, посещава Шумен (Palangurski 2008: 62). Като цяло властите нямат сериозни проблеми в Шуменски окръг (Georgiev, Ignatovski, Minkov, Topalilov, Paraskevov, Todorov 2019: 297). Опозицията печели единствено в Нови пазар, но при проверката на изборите Ст. Русинов е касиран и заменен с К. Зааде (Stenografski dnevnitsi I 1884: 31, 74).

* * *

Късното освобождаване на Шумен не води до изоставане в административно и политическо отношение. Традициите от Възраждането дават възможност да се изградят бързо първите държавни и общински структури. Фактът, че службите не се заемат първоначално от професионалисти, не влияе съществено върху общественото развитие. Мероприятията на новата власт се характеризират с мащабност и ентузиазъм.

Политическите борби в първите години след Освобождението не подминават града. Първоначално КП има превес, ползвайки и гласовете на турците. Либералите обаче постепенно изравняват силите и през пролетта на 1884 г. печелят изборите.

По време на Регентството Шумен през повечето време е опозиционен град главно заради поведението на командирите на Шуменския гарнизон. Заради наличието на огромно количество войски, командвани от офицери русофили, по време на Регентството градът е най-критичната точка за властта. В много възлови моменти той е неподвластен на заповедите отгоре и само благоразумието на висшите офицери и политици спасява страната от гражданска война. Тук, разбира се, следва да отчетем и големия патриотизъм на цивилните граждани, които надделяват над русофилите и не разрешават чужда намеса в българските вътрешни работи, включително от руска страна.

След Февруарските бунтове през 1887 г. висшият команден състав на гарнизона е сменен и пряката опасност – преодоляна. Независимо от това регионът продължава да е нестабилен.

ЛИТЕРАТУРА

Balgarskite darzhavni institutsii 1986: Balgarskite darzhavni institutsii 1879-1886. Entsiklopedichen spravochnik (sast. Metodiev, V., L. Stoyanov). Sofia: Izdatelstvo

- “Д-г Petar Beron” [Българските държавни институции 1879-1886. Енциклопедичен справочник (съст. Методиев, В., Л. Стоянов). София: Издателство „Д-р Петър Берон“].
- Dimitrov 1972:** Dimitrov, I. Knyazat, konstitutsiyata i narodat. Sofia: Otechestven front [Димитров, И. Князът, конституцията и народът. София: Отечествен фронт].
- Dimov 2013:** Dimov, D. Velikiyat den na Shumen: 135 godini ot osvobozhdenieto ot tursko igo 18 yuliy 1878 - 18 yuli 2013. Shumen: Yuni ekspres [Димов, Д. Великият ден на Шумен: 135 години от освобождението от турско иго 18 юлий 1878 - 18 юли 2013. Шумен: Юни експрес].
- Dzhumaliev 1976:** Dzhumaliev, G. Dobrovoltsi ot gr. Shumen i Shumensko v Rusko-turskata voyna 1877-1878 g. // Godishnik na muzeite v Severna Baalgaria. T. 2. Sofia: Izdatelstvo “Georgi Bakalov”, s. 238-247 [Джумалиев, Г. Доброволци от гр. Шумен и Шуменско в Руско-турската война 1877-1878 г. // Годишник на музеите в Северна България. Т. 2. София: Издателство „Георги Бакалов“, с. 238-247].
- Evtimov 2009:** Evtimov, I. Pravorazdavaneto v Shumenskiya kraj predi Osvoobozhdenieto i parvite dvadeset godini sled tova. Shumen: Yuni ekspres [Евтимов, И. Правораздаването в Шуменския край преди Освобождението и първите двадесет години след това. Шумен: Юни експрес].
- Georgiev 2001:** Georgiev, B. Liberalnata (radoslavistka) partiya v Bgaria 1886-1899. Sofia: Alinea [Георгиев, Б. Либералната (радославистка) партия в България 1886-1899. София: Алинеа].
- Georgiev 2016:** Georgiev, B. Mirazhat za „Velika Bgaria”. Zhivotat i deynostta na d-r V. Radoslavov (1854-1929). Veliko Tarnovo: Ivis [Георгиев, Б. Миражът за „Велика България”. Животът и дейността на д-р В. Радославов (1854-1929). Велико Търново: Ивис].
- Georgiev 2019:** Georgiev, B. Politicheskiyat zhivot v Shumen sled Parvata svetovna voyna (do kraja na 20-te godini na XX vek). // Godishnik na Shumenskiya universitet „Episkop Konstantin Preslavski”. Fakultet po humanitarni nauki. T. XXX A. Shumen: Universitetsko izdatelstvo „Episkop Konstantin Preslavski”, s. 339-388 [Георгиев, Б. Политическият живот в Шумен след Първата световна война (до края на 20-те години на XX век). // Годишник на Шуменския университет „Епископ Константин Преславски”. Факултет по хуманитарни науки. Т. XXX А. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, с. 339-388].
- Georgiev 2020:** Georgiev, B. Fakti i lichnosti ot istoriyata na Balgarskoto vazrazhdane (vtoro dopalнено i preraboteno izdanie). Chast I. Veliko Tarnovo [Георгиев, Б. Факти и личности от историята на Българското възраждане (второ допълнено и преработено издание). Част I. Велико Търново].
- Georgiev 2021:** Georgiev, B. Shumen po vreme na Vtorata svetovna voyna. // Godishnik na Shumenskiya universitet „Episkop Konstantin Preslavski”. Fakultet po humanitarni nauki. T. XXXIIA. Shumen: Universitetsko izdatelstvo „Episkop Konstantin Preslavski”, s. 139-158 [Георгиев, Б. Шумен по време на Втората световна война. // Годишник на Шуменския университет „Епископ Константин Преславски”. Факултет по хуманитарни науки. Т. XXXIIA. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, с. 139-158].
- Georgiev, Ignatovski, Minkov, Topalilov, Paraskevov, Todorov 2019:** Georgiev, B., D. Ignatovski, S. Minkov, T. Topalilov, V. Paraskevov, T. Todorov. Istoriya na Shumen. Shumen: Ivis [Георгиев, Б., Д. Игнатовски, С. Минков, Т. Топалилов, В. Параскевов, Т. Тодоров. История на Шумен. Шумен: Ивис].
- Gesheva 2013:** Gesheva, Y. Konservatorite, partiyata, lichnostite i izgrazhdane na balgarskata darzhava 1879-1886 g. Sofia: DioMira [Гешева, Й. Консерваторите, партията, личностите и изграждане на българската държава 1879-1886 г. София: ДиоМира].

- Goranov, Petrov, Sazdov 1982:** Goranov, P., M. Petrov, D. Sazdov. Rolyata na Rusia v darzhavnoto ustroystvo na Balgarskoto Knyazhestvo. – In: Nezabravim podvig. Veliko Tarnovo, s. 123-146 [Горанов, П., М. Петров, Д. Саздов. Ролята на Русия в държавното устройство на Българското Княжество. – В: Незабравим подвиг. Велико Търново, с. 123-146].
- Haralanova, Rumenov 2002:** Haralanova, B., D. Rumenov. Almanah na shumenskite kmetove 1878-2002. Shumen [Хараланова, Б., Д. Руменов. Алманах на шуменските кметове 1878-2002. Шумен].
- Ignatovski 2005:** Ignatovski, D. Deputati ot Shumen i Shumenskiya kraj 1879-2005. Shumen: Aksios [Игнатовски, Д. Депутати от Шумен и Шуменския край 1879-2005. Шумен: Аксиос].
- Ikonomov 1973:** Ikonomov, T. Memoari. Sofia: Balgarski pisatel [Икономов, Т. Мемоари. София: Български писател].
- Istoriya na Bulgaria 1991:** Istoriya na Bulgaria. T. 7. Sofia: BAN [История на България. Т. 7. София: БАН].
- Istoriya na Bulgaria 1994:** Istoriya na Bulgaria 1878-1944 v dokumenti. T. I 1878-1912. Chast Parva (sast. Georgiev, V., St. Trifonov). Sofia: Prosveta [История на България 1878-1944 в документи. Т. I 1878-1912. Част Първа (съст. Георгиев, В., Ст. Трифонов). София: Просвета].
- Kozmenko 1982:** Kozmenko, I. V. Ruskata diplomatsiya i formiraneto na balgarskata darzhavnost sled Osvobozhdenieto. Prev. ot ruski M. Boykikeva. Sofia: Nauka i izkustvo [Козменко, И. В. Руската дипломация и формирането на българската държавност след Освобождението. Прев. от руски М. Бойкикева. София: Наука и изкуство].
- Marinov 1909:** Marinov, D. Stefan Stambolov i noveyshata ni istoriya. T. 2. Sofia: Pechatnitsa “T. Peev” [Маринов, Д. Стефан Стамболов и новейшата ни история. Т. 2. София: Печатница „Т. Пеев“].
- Marinov 1992:** Marinov, D. Stefan Stambolov. Chast vtora. Sofia: Balgarski pisatel [Маринов, Д. Стефан Стамболов. Част втора. София: Български писател].
- Milyukov 1905:** Milyukov, P. Balgarskata konstitutsiya (prev. V. Paskov). Solun: Knizharnitsa na Iv. h. Nikolov [Милюков, П. Българската конституция (прев. В. Пасков). Солун: Книжарница на Ив. х. Николов].
- Palangurski 2008:** Palangurski, M. Izbori po stambolovistki. Veliko Tarnovo: UI “Sv. sv. Kiril i Metodiy” [Палангурски, М. Избори по стамболовистки. Велико Търново: УИ “Св. св. Кирил и Методий”].
- Panayotov 1941:** Panayotov, Iv. Rusia, velikite sili i balgarskiya vapros sled izbora na knyaz Ferdinand (1886-1896). Sofia: “Universitetska pechatnitsa” [Панайотов, Ив. Русия, великите сили и българския въпрос след избора на княз Фердинанд (1886-1896). София: „Университетска печатница“].
- Penkov 1960:** Penkov, M. Osvobozhdenieto na grad Shumen. – In: Shumen-Kolarovgrad. Sbornik ot statii i materialy za minaloto na grada. Kn. 1. Kolarovgrad [Пенков, М. Освобождението на град Шумен. – В: Шумен-Коларовград. Сборник от статии и материали за миналото на града. Кн. 1. Коларовград].
- Penkov 1971:** Penkov, I. Noviyat ikonoomicheski oblik na grad Shumen. // Shumen i Shumensko. Kn. III. Shumen: Istoricheskoto druzhestvo - Shumen, s. 155-157 [Пенков, И. Новият икономически облик на град Шумен. // Шумен и Шуменско. Кн. III. Шумен: Историческо дружество – Шумен, с. 155-157].
- Peshev 1993:** Peshev, P. Istoricheskite sabitiya i deyateli ot navecherieto na Osvobozhdenieto ni do dnes. S belezhki za zhivota mi. Chuto, vidyano, prezhivlyano. Sofia: BAN [Пешев, П. Историческите събития и деятели от навечерието на Освобождението ни до днес. С бележки за живота ми. Чудо, видяно, преживяно. София: БАН].

- Popov 1991:** Popov, R. *Bulgaria na krastopat. Regentstvoto 1886-1887.* Sofia: UI "Sv. Kliment Ohridski" [Попов, Р. България на кръстопът. Регентството 1886-1887. София: УИ „Св. Климент Охридски“].
- Radev 1990:** Radev, S. *Stroitelite na savremenna Bulgaria. Tom втори. Regentstvoto.* Sofia: Balgarski pisatel [Радев, С. Строителите на съвременна България. том втори. Регентството. София: Български писател].
- Rumenov 2008:** Rumenov, D. *Opit za demografska karakteristika na naselenieto v Shumen prez perioda 1878-1900 g. // Izvestiya na Istoricheskiya muzey – Shumen. T. 14. Sofia, s. 147-155* [Руменов, Д. Опит за демографска характеристика на населението в Шумен през периода 1878-1900 г. // Известия на Историческия музей - Шумен. т. 14. София, с. 147-155].
- Salabashev 1943:** Salabashev, Iv. *Spomeni.* Sofia: Pechatnitsa Knipegraf [Салабашев, Ив. Спомени. София: Печатница Книпеграфъ].
- Shepot v korenite 2004:** Shepot v korenite. *Kniga za stariya Shumen (sast. Nedev, N., N. Popov, S. Nikolov).* Shumen: Slavcho Nikolov i sie [Шепот в корените. Книга за стария Шумен (съст. Недев, Н., Н. Попов, С. Николов. Шумен: Славчо Николов и Сие].
- Stoyanov 1989:** Stoyanov, Iv. *Liberalnata partiya v Knyazhestvo Bulgaria 1879-1886.* Sofia: Nauka i izkustvo [Стоянов, Ив. Либералната партия в Княжество България 1879-1886. София: Наука и изкуство].
- Stoyanovich-Adzheleto 1992:** Stoyanovich-Adzheleto, Iv. *Iz minaloto.* Sofia: UI "Sv. Kliment Ohridski" [Стоянович-Аджелето, Ив. Из миналото. София: УИ „Св. Климент Охридски“].
- Todorov 1991:** Todorov, G. *Vremennoto otmenyane i vazstanovyavane na konstitutsiyata v Knyazhestvo Bulgaria 1881-1883.* Sofia: BAN [Тодоров, Г. Временното отменяне и възстановяване на конституцията в Княжество България 1881-1883. София: БАН].
- Todorova 1983:** Todorova, Ts. *Otnovo za „Prevrata“ prez 1881 g. i rezhima na palnomoshtiyata. // IBID. T. 35. Sofia, s. 81 i sl.* [Тодорова, Ц. Отново за „Преврата“ през 1881 г. и режима на пълномощията. // ИБИД. Т. 35. София, с. 81 и сл.].
- Vasilyov 1938:** Vasilyov, T. *Moyat dnevnik.* Sofia: Izdatelstvo T. F. Chipev [Васильов, Т. Моят дневник. София: Издателство Т. Ф. Чипевъ].
- Zhaltov 1907:** Zhaltov, P. *Desetoto ministerstvo na d-r V. Radoslavov.* Sofia [Жълтов, П. Десетото министерство на д-р В. Радославов. София].

ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ

Balgarski glas/ в. „Български глас“

Darzhaven vestnik/ в. „Държавен вестник“

Glas/ в. „Глас“

NA-BAN/ Научен архив на БАН

Narodna volya/ в. „Народна воля“

Narodno saznanie (Shumen)/ в. „Народно съзнание“ (Шумен)

NBKM-BIA/ Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – Български исторически архив

Nezavisimost/ в. „Независимост“

Stenografski dnevnitsi 1888: Stenografski dnevnitsi na Petoto obiknoveno narodno sabranie, Parva redovna sesiya. Kn. I. Sofia [Стенографски дневници на Петото обикновено народно събрание. Първа редовна сесия. Кн. I. София].

Stenografski dnevnitsi I 1884: Stenografski dnevnitsi na Chetvartoto obiknoveno narodno sabranie. Parva izvanredna sesiya. Kn. I. Sofia [Стенографски дневници на Четвъртото обикновено народно събрание. Първа извънредна сесия. Кн. I. София].

Stenografski dnevnitsi II 1884: Stenografski dnevnitsi na Chetvartoto obiknoveno narodno sabranie. Parva izvanredna sesiya. Kn. II. Sofia [Стенографски дневници на Четвъртото обикновено народно събрание. Първа извънредна сесия. Кн. II. София].

Svoboda/ в. „Свобода“

TDDA – Shumen/ Териториална дирекция „Държавен архив“ – Шумен

TsDA/ Централен държавен архив

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ

I ОНС – Първо обикновено народно събрание

II ОНС – Второ обикновено народно събрание

III ОНС – Трето обикновено народно събрание

IV ОНС – Четвърто обикновено народно събрание

V ОНС – Пето обикновено народно събрание

II ВНС – Второ велико народно събрание

III ВНС – Трето велико народно събрание

ДС – Държавен съвет

КП – Консервативна партия

ЛП – Либерална партия

ТК – Търновска конституция